

Türk Dış Politikasının Batı Yönelimi: NATO Üyeliği*

Uğur MATİÇ**

Özet

Bu çalışmada Türkiye'nin NATO üyeliği sürecindeki ve bu ittifaka katılmasından sonraki dış politika anlayışı sorgulanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Soğuk Savaş düzeninde Türkiye'nin Batı tercihinin güvenlik açısından gerekçesi Sovyet tehdidiyken, Batılılaşma düşüncesinin de en az bu gerekçe kadar etkili bir faktör olduğu dikkat çekmektedir. Zira NATO üyeliği gerçekleştiikten sonraki süreçte Türkiye'nin izlediği dış politika Batılı kimlik etrafında şekillenmiştir. Başka bir deyişle, NATO'ya eşit statüde kabul edilmiş olmak Türkiye'de Batılılaşma sürecinin tamamlandığı gibi bir zanna neden olmuş ve bu durum Türk dış politikasını uzun vadede etkilemiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olana kadar bir denge politikası izlediği savunulan bu çalışmada, üyelik gerçekleştiikten sonra ise denge anlayışının kaybolduğu iddia edilmektedir. Bu değişim, Türkiye'nin özellikle Orta Doğu'ya yönelik politikalarında gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Batılılaşma, Türk Dış Politikası.

West Orientation of the Turkish Foreign Policy: NATO Membership

Abstract

In this study, Turkey's NATO membership and the subsequent foreign policy in the process of joining the alliance is being questioned. In the aftermath of the Second World War within the respect of Cold War order Turkey justified her NATO membership with the Soviet threat in terms of security, Westernization played also an integral part in this justification. In the post NATO membership era Turkey's foreign policy has been shaped within the framework of western identity. In other words, being accepted in the NATO on an equal status with other members has led to the assumption that the Turkey's Westernization process has been completed, which has affected Turkish foreign policy in the long term. This study claims that Turkey has followed a balanced policy for getting the full NATO membership, and as she became a member of this organisation her lost this balanced stance immediately. This change has been particularly observed in Turkey's foreign policy towards the Middle East.

Keywords: NATO, Westernization, Turkish Foreign Policy.

2010'lara girilirken Türk dış politikasıyla ilgili olarak gündeme gelen 'Eksen Kayması' tartışmaları, Recep Tayyip Erdoğan'ın Davos'taki 'One Minute' çıkışı ve İran'ın nükleer çalışmalarıyla ilgili olarak Türkiye'nin Brezilya ile birlikte bir girişimde bulunması gibi politikalar aracılığıyla küresel siyasette ve özellikle Orta Doğu'da inisiyatif almaya çalışan ve Batı ile bağımlılığını sorgulayan bir dış politika anlayışından neşet etmiştir. Batıya rağmen geliştirilen politikalar Türkiye'nin ekseninin değiştiği yorumlarına neden olmuştur. Peki, Türkiye Batı eksenine ne zaman ve nasıl girmişti? Başka bir deyişle, Türk dış politikası ne zamandan beri Batı eksenli olarak belirleniyordu?

* Bu makale, yazarın 2017 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Orta Doğu Krizlerine Yönelik Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası" başlıklı doktora çalışmasından türetilmiştir.

** Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: ugunmatic@gmail.com

Günümüzde Türkiye'nin 'Orta Doğu bataklığından' uzak durması gerektiğinin onun Batılı kimliğinin gereği olduğunu ileri süren yaklaşımlar, bunun Cumhuriyetin kurucu ideolojisi tarafından yapılan bir tercih olduğunu da savunmaktadır. Şükrü Hanioglu'na göre ise bu yaklaşım bir çelişkiyi ifade etmektedir. Zira Batılılaşma süreci devam etmesine ve kendini Batılı bir devlet olarak tanımlamasına rağmen Cumhuriyet rejimi ilk yıllarında Türkiye'yi Batı tarafından mağduriyete uğratılmış Orta Doğulu bir devlet ve toplum olarak görmüştür.¹ Türkiye, 'Orta Doğulu' kimliğinde olduğu gibi 'Batılı' kimliğini de kendisi inşa ederek farklı bir siyaset geliştirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk sonrası Türkiye, antiemperyalist nitelikli olan 'Orta Doğulu ve Batı tarafından mağdur edilmişlik' söyleminden uzaklaşarak, 'Batı medeniyetinin Doğu'da kalmış temsilcisi olma' yaklaşımını benimseyecektir.² Bu dış politika anlayışı, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sürecindeki güvenlik kaygılarının Türkiye'yi Batı ile bir güvenlik ittifakına zorladığı süreçte başlamış olup, Demokrat Parti (DP) döneminde gerçekleşen Kuzey Atlantik İttifakı (North Atlantic Treaty Organization / NATO)³ üyeliğiyle farklı bir boyut kazanmıştır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Batılı bir ittifak olarak NATO'ya yönelmesinin sebepleri ile bu ittifaka kabul edildikten sonraki dış politika anlayışında yaşanan değişimi konu edinmektedir. Dolayısıyla çalışma İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk dış politikasıyla başlayıp NATO üyeliği süreci ve bundan sonra DP yönetiminin benimsediği dış politika ile sınırlandırılmıştır. Literatürde NATO üyeliği süreci genel olarak bir güvenlik arayışı çerçevesinde değerlendirilmekte, Türkiye'nin iki kutuplu dünyada Sovyet tehdidine karşı doğal olarak Batı ittifakına dâhil olması olarak görülmektedir. Bu çalışmada da güvenlik olgusu göz ardı edilmemekle birlikte, Batılılaşma sürecinin de aynı derecede etkili olduğu iddia edilmektedir. Zira NATO üyeliğiyle Türkiye'nin bir güvence sağlamanın yanında Batılı bir kimlik edindiği ve ülkede Batılılaşma sürecinin tamamlandığı gibi bir algının oluştuğu gözlemlenmektedir. Bunun dış politikadaki karşılığının denge kaybı olduğu savunulan bu çalışma, yaşanan bu denge kaybının maliyetleriyle Türkiye'nin günümüze kadar yüzleştiğini iddia etmektedir.

Çalışmada Türk dış politikasının seyrinde NATO üyeliğiyle birlikte Batılılaşma adına bir değişim yaşandığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla işe dış politika tercihlerini konu alan ve kimlik meselesini önemseyen bir kuramsal çerçeve oluşturularak başlanmıştır. Türkiye'nin Batılılaşma serüvenine ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki güvenlik algısına değinilerek Batı yöneliminin gerekçeleri hakkında bir fikir verildikten sonra NATO üyeliğinin gerçekleştiği süreçte iktidarda olan DP'nin dış politika anlayışına kısaca değinilmiştir. NATO üyeliği sürecinin anlatıldığı kısımda Türkiye'nin bir denge siyaseti izlediği, bu bağlamda yalnızca Sovyetler Birliği'ne yönelik değil Batı içindeki dengelere de önem verdiği vurgulanmıştır. Üyelik gerçekleştikten sonra ise bu dengenin kaybolduğu ve Türkiye'nin Batı adına bir siyaset izlemeye başladığı savunulan kısımda, Türk dış politikasındaki değişimi gösteren politikalardan örnekler sunulmuştur. Devlet bir güvenlik ittifakına üyelikle kendi kimliğini tanımlarken yaşanan değişimin dış politikadaki girdi ve çıktıları üzerine değerlendirmelere yer verilen sonuç kısmıyla çalışma tamamlanmıştır.

¹ Hanioglu, Şükrü, "Ortadoğululuk"tan "Batılılık"a Kimlik Serüvenimiz, Sabah, 07.05.2017.

² Aynı yerde.

³ NATO ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz.: Yiğittepe, Levent, NATO Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri, Cinius Yayınları, İstanbul, 2017.

Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmada Türkiye'nin NATO üyeliği sürecinde yalnızca güvenlik değil, Batılı kimlik düşüncesinin de etkili olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla kimlik unsuru çalışmanın merkezinde olduğu için İnşacı (Konstrüktivist) yaklaşım benimsenmiştir. İnşacı yaklaşımda kimlik ve düşünceyle birlikte tarih ve kültür gibi faktörler de önemli yer tutar. Bu unsurlara ağırlık veren Dan Reiter, devletlerin ittifak üyesi olması gibi dış politika davranışlarını ve kararlarını Learning Theory⁴ (Tarihsel Tecrübelerden Ders Alma Kuramı) ile açıklamaktadır. Bu kuramı İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Batı blokuna girme çabalarına ve NATO üyeliği sürecine uygulayan Nur Bilge-Criss, Türkiye'nin 19. yüzyıldan beri Avrupa güç dengesi sistemine uyum sağlama çabalarının doğal bir sonucu olarak Batı ittifakına yöneldiği görüşünü savunmaktadır.⁵ İttifakların oluşumunda realist perspektif etkilidir ve güvenlik faktörü ön plana çıkmaktadır. Ders alma kuramı ise güvenlikle beraber tarihsel deneyimlerin önemini vurgulamaktadır. Buna göre Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecindeki Batı tercihi, yakın tarihinde Sovyet tehdidi karşısında yaşadığı tecrübe ile Batılılaşma sürecinin birlikte etkilediği bir dış politika anlayışının ürünüdür. Nitekim NATO ittifakına katılım Türkiye'nin sadece güvenlik endişelerini gidermekle kalmayıp Batı sistemine aidiyet konusundaki isteğini de yerine getirmiştir.⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşta olmanın maliyetiyle yüzleşen ve kaybeden tarafta olmaktan ders çıkaran Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda bu tecrübenin de etkisiyle, ne pahasına olursa olsun savaş dışı kalmayı tercih etmiş ve başarmıştır. Ancak bunun da maliyeti yalnız bırakılma endişesi olmuştur. Nitekim 1945 Sovyet talepleri karşısında bu tedirginlik çok net biçimde hissedilmiştir. Sovyetler Birliği'nin sadece Türkiye karşısında değil, küresel ölçekte izlediği politika ve tutumları, buna karşı dünyada yaşanan bloklaşma, Türkiye'de Soğuk Savaş'ın üçüncü bir dünya savaşının ön hazırlıkları gibi algılanmasına neden olmuştur. Muhtemel bir üçüncü dünya savaşında Sovyetler Birliği'nin ilk hedefi olma endişesiyle Türkiye, bu sefer kendini Batı tarafında konumlandırmaya çalışmıştır. Bu bakımdan Batı tercihi, Komünist ideolojiyi benimsemeyen ve yönünü Batı'ya dönmüş Türkiye için, Sovyet endişesinin tarihsel tecrübeyle birleşmesinin bir sonucudur.

1952'ye kadarki politikalar ve ittifak arayışı bu bağlamda Tarihten Ders Alma ile açıklanabilmektedir. Ancak bundan sonraki süreçte NATO'ya eşit statüde katılmış bir Türkiye söz konusudur. Keza Sovyetler Birliği'nin taleplerinden vazgeçmesi de 1953 yılındadır. Sovyetler Birliği'nin barışçıl söylemlerine karşı Türkiye'nin temkinli tavrı yine tarihsel tecrübeler ve güvenlik endişeleriyle izah edilebilirse de, Batı adına bölgesel politikalar izlemeye başlamasında bu yaklaşım yetersiz kalmaktadır. Sovyetler Birliği'ne karşı önlem almaktan fazla olarak, Orta Doğu ülkelerini Batı eksenli bir ittifakta (Bağdat Paketi) birleştirme gayreti, Soğuk Savaş'ta taraf olmayanlara karşı Bandung Konferans'ında Batı'nın temsilciliğini yapılması gibi gelişmeler, tarihsel tecrübelerde yer alan denge siyasetinden uzaklaşarak Batı'ya aidiyet hissiyle ve Batı adına bir dış politika izlendiğini göstermektedir. Batılılaşmanın tamamlandığı ve Türkiye'nin artık tam anlamıyla bir Batılı devlet olduğu düşüncesi, dengencilikten olduğu gibi aynı zamanda rasyonaliteden de uzaklaşan bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Bu da Türkiye'nin özellikle ABD ile ilişkilerinde önü alınamayan karşılıksız bir bağımlılığa neden olmuştur.

⁴ Reiter, Dan, Learning, Realism and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past, World Politics, Cilt 46, No: 4, 1994, ss. 470-526.

⁵ Bilge-Criss, Nur, Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 9, Sayı: 34 (Yaz 2012), ss. 1-28.

⁶ Criss, aynı yerde, s. 3-4.

1940'ların Dış Politikası: Batı İttifakına Yönelim

Türk dış politikası İkinci Dünya Savaşı öncesinde Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi doğrultusunda belirlenmiştir. Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesi doğrultusunda Batılı ülkelerle ilişkilerde bir denge politikası izlenirken, aynı zamanda Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği (Sovyetler Birliği / SSCB) ile de yakınlık kurulmuştur. Yine Balkanlar'da Balkan Antantı (1934) ve Orta Doğu'da Sadabat Paktı (1937) girişimlerini de aynı çerçevede değerlendirmek mümkündür. 1940'lı yıllara gelindiğindeyse, Türkiye her ne kadar ülkede ve dünyada bu 'sulh' ilkesi doğrultusunda dış politika izlemeye devam etmek istese de, dünya ikinci büyük harbe girmişti. Bu süreçte Türkiye'nin temel iştiyakı tarafsız kalmak olsa da yeniden filizlenen Sovyet endişesi ve dış politikada devam eden Batı yönelimi, savaş sürecinde ve sonrasındaki politikalarda belirleyici olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye bir şekilde tarafsız kalmayı başarabilmiştir. Birinci Dünya Savaşı tecrübesiyle tarafsızlığı tercih eden yöneticiler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraysa uluslararası alanda yalnızlaşma ihtimaliyle karşı karşıya kalmanın endişesini yaşamışlardır.⁷ Türkiye'nin, savaşın hemen ertesinde başlayan Batı ittifakı içinde kendine yer bulma ve sadık bir müttefik olarak kendini kabul ettirme çabaları bu çerçevede anlam kazanmaktadır.

Türkiye'nin Batı'da bir güvenlik ittifakı arayışı İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar geri gitmektedir. Savaşta tarafsız bir tutum benimsemiş olan Türkiye, savaş sürecinde Birinci Dünya Savaşı'ndaki (1914-1918) müttefiki olan Almanya ile bir yandan ticari ilişkileri⁸ devam ettirirken diğer yandan savaş dışı konumunu da sürdürmeye çalışmıştır. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin hamlelerinden endişe duyarak İngiltere ve Fransa ile 1939 yılında yapılan güvenlik anlaşmasını yetersiz görmüş ve Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) de yardım alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu nedenle bu süreçteki dış politika anlayışı "aktif tarafsızlık" olarak da yorumlanmıştır.⁹ Nitekim savaştan sonra, 1945 yılında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talepleri¹⁰ bu endişeyi haklı çıkarmıştır. Savaş sonrasında Türkiye, kendisine sınırdaş olan bu devlet karşısında yalnız kalma endişesine sürüklenmiş ve Batılı devletlerle mevcut anlaşmaların ötesinde bir ittifak arayışına girmiştir.

Türkiye'nin savaş sonrası ortamda Batıya yönelmesindeki tek iştiyakı Sovyet endişesi miydi? 1946'ya kadar Sovyetler Birliği ile uzlaşmanın mümkün olabileceğini düşünen bir ABD'nin varlığı bunu açıklayabilir.¹¹ Ancak özellikle 1946 sonrasında,

⁷Criss, aynı yerde, s. 4-5.

⁸ Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında müttefik devletlerin tüm baskılarına rağmen Almanya ile krom ticaretini sürdürmüştür. Kromun ve bu ticaretin Türkiye için önemi hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Avcı, Meral, The Importance of Chrome in the Historical Context of the Turkish-German Relations between 1933 and 1945, ESBA Dergisi, Ocak 2016, Cilt: 7 Sayı:1, ss. 55-64, http://www.esbadergisi.com/images/sayi12/the_meaning_of_chrome_meral_avci.pdf, (17.12.2017).

⁹ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin izlediği denge siyaseti ve "Aktif Tarafsızlık" gibi kavramlarla ilgili detaylı bir çalışma olarak bkz. Deringil, Selim, Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

¹⁰ 19 Mart 1945'te, 1925 Sovyet-Türk Saldırmazlık Paktı'nı feshettiğini duyuran Sovyetler Birliği'ne Türkiye, bunun yerine ne gibi teklifleri olduğunu sormuştur. 7 Haziran'da Molotov, Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper ile yaptıkları görüşmede Dostluk Antlaşmasıyla belirlenen Türkiye'nin doğu sınırında değişiklik yapılması, Boğazlarda Türk-Sovyet ortak savunması ve Sovyetler Birliği'ne üs verilmesi ve bu çerçevede Mondros sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Cumhuriyet, 27.06.1945.

¹¹ ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Konferanslardaki tutumu ilk başta Savaş öncesi statükoya dönülmesi şeklindeyken bu durum Sovyetler Birliğinin tavırları ve Batı adına Avrupalı devletlerin yetersizlikleri nedeniyle kısa sürede değişecektir. Bkz. Gönlübol, Mehmet v.d., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990,

İngiltere'nin de teşvikiyle Sovyet yayılmasına karşı duruş sergileyen bir ABD ve Batı bloku oluşumu söz konusudur. Zaten Sovyet yayılmacılığı Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde elini güçlendiriyordu. Zira stratejik konum olarak Sovyetler Birliği ile Orta Doğu bölgesinin arasında bulunması, çevreleme stratejisinin¹² ABD dış politikasının gündeminde olduğu bir dönemde Türkiye, Batı'nın ittifak kurmak isteyeceği bir ülke pozisyonuna sürükleniyordu. O halde Türkiye neden Batı kendisini yalnız bırakacakmış gibi bir endişeyle hareket ediyor ve sadık bir müttefik olduğunu ispat etmek için olan gücüyle çabalıyordu? Bu durumu ABD'nin dış politikasındaki değişikliklerle izah etmek mümkündür. Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası, İngiltere'nin savaş sonrası geleneksel nüfuz alanlarına yönelerek Türkiye ve Yunanistan gibi stratejik öneme sahip devletlere kendi yerine Soğuk Savaş döneminde hegemon rolü üstlenen ABD'nin yardım etmesini salık vermesinin bir sonucu olarak, Truman Doktrini (1947)¹³ ile hayata geçirilmeye başlamıştır.¹⁴ Türkiye'nin Orta Doğu konusunda önemli bir pozisyonda görüldüğü "Kuzey Kuşağı" ise NATO üyeliğinden sonra gündeme gelmiştir.¹⁵ Dolayısıyla Türkiye, Batı için vazgeçilmez bir müttefik olduğu ortada olsa bile tam anlamıyla NATO güvencesini alana kadar Batı'da tam anlamıyla kabul görmeme ve Sovyetler Birliği karşısında yalnız bırakılma endişesini taşımıştır.

Sovyet Tehdidi

Bu çalışmada 'Sovyet tehdidi', Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren taşıdığı endişeyi ifade etse de aslında daha eskilere dayanmaktadır. Tarihi açıdan bakıldığında Rusya 'sıcak denizlere inme politikası'¹⁶ izlemesi gibi düşüncelerin yanında, modernleşme sürecinde Türkiye açısından bir rakip, çok kültürlü ve çok uluslu yapısıyla Doğulu unsurlara sahip olan bir Avrupalı devlet, Batı'ya karşı verilen Kurtuluş Savaşı

Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 212-214.

¹² George F. Kennan'ın X müstearıyla 1947'de kaleme aldığı ve Foreign Affairs dergisinde yayınlanan The Sources of Soviet Conduct, [<https://www.foreignaffairs.-com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, (05.05.2017)] makalesinde, Sovyetler Birliği'ni Çevreleme politikası ortaya atılmıştır. Truman yönetiminin kabul gören bu stratejiye, Türkiye ve Yunanistan'a yardım gibi öngörülleri olan NSC 68 belgesinde de geniş yer verilmiştir. Bkz.: A Report to the National Security Council - NSC 68, President's Secretary's File, Truman Papers, (12.04.1950 Tarihli NSC 68 Raporu), https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf, (10.05.2017).

¹³ ABD'nin savaş sonrası dönemde Türkiye'yi destekler bir tutum sergilemesi ilk olarak Missouri zırhlısının 1946 yılında Türkiye'yi ziyaret etmesiyle başlamıştır. Bozkurt, İbrahim, II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısının İstanbul Limanını Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler, ÇTTAD, VI/15 2007, ss.251-274. Ancak küresel siyaset anlamında Sovyetler Birliği'ne karşı daha somut bir tavır ifade eden Truman Doktrini 1947 yılında gündeme gelmiş, Temmuz ayında bu Doktrin çerçevesinde Türkiye'ye yardımlar başlamıştır. Ayrıca bkz.: Erhan, Çağrı, Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni, İmge Yayınları, Ankara, 2001.

¹⁴ Ayşegül Sever'e göre ABD'nin Soğuk Savaş'ta hegemon rolünü üstlenmesinde İngiltere'nin önemli etkileri söz konusudur. Post-revizyonist yaklaşım çerçevesindeki tartışmalar için bkz.: Sever, Ayşegül, Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958, Boyut Kitapları, 1997, İstanbul, s. 10-26.

¹⁵ ABD Dışişleri Bakanı Dulles, 1953 yılında gerçekleştirdiği Orta Doğu turunun sonunda Türkiye ziyareti sırasında ilk defa Kuzey Kuşağı fikrini ortaya atmıştır. Özcan, Gencer, "Ellili Yıllarda 'Dış' Politika", Kaynar, Mete Kaan (Der.), Türkiye'nin 1950'li Yılları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 97-150, s. 126.

¹⁶ Bu düşünce Osmanlı'ya has bir düşünce değil ziyadesiyle Avrupa, özellikle İngiltere kaynaklı bir düşüncedir. 18. ve 19. yüzyılda İngiltere'nin dengeleyici rolü çerçevesinde düşünüldüğünde Rusya'nın topraklarını Akdeniz'e doğru genişletmesi kıta içindeki dengeleri alt üst edebilecek bir gelişme olarak görülmektedir. Nitekim Kuzeyindeki imparatorluğun bu dengeleri bozacak bir güce erişmesi Osmanlı'nın da kabul edebileceği bir durum değildir. Bu bakımdan Osmanlı'nın güç dengelerini iyi takip ederek kendi pozisyonunu koruma gayreti güttüğü gözlemlenmektedir.

mücadelesinde Türkiye'ye yardım eden bir dost¹⁷ olmuştur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936) ile Türkiye'nin Boğazlar üzerinde tekrar egemen bir devlet olması, bu konuda en önemli muhatap olan Sovyetler Birliği'ne karşı herhangi bir söylem söz konusu olmasa bile bir endişe doğurmuştur. Tarihsel arka planda modernleşme süreçleri kimi zaman benzerlik, kimi zaman farklılıklar gösteren Osmanlı ve Rusya, Avrupa açınsındansa her zaman 'Öteki' yahut 'Doğu' olarak algılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçteyse artık ideolojisi ve talepleri nedeniyle kendisinden endişe duyulan bir komşu halini almıştır. Bu endişeyi doğuran en temel sebepse Türkiye'nin tercihini bizzat Batı yönünde kullanmasıdır. Dolayısıyla Rusya'nın Türkiye açısından 'Doğu' olması Soğuk Savaş sürecinde, yani dünyanın Doğu ve Batı diye iki kutba ayrılmasıyla başlamıştır. Bir başka deyişle, Türkiye'nin Batı yöneliminin sebebi Sovyet endişesiyken, bir sonucu da Avrupa açısından 'Doğu' olarak görülen Rusya'nın artık Türkiye açısından da 'Doğu' olmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan çift kutuplu uluslararası sistemde Batı bloku adına Sovyetler Birliği birincil düşmandır. Blok lideri olarak ABD'nin izlediği küresel politikalar Sovyetler Birliği'nin yayılma alanlarına yönelik jeopolitik önlemler üzerine kurulmuştur. Çevreleme stratejisi bu politikanın somutlaşmış halidir. Batı adına Sovyetler Birliği aynı zamanda bir korku unsuru olarak da kullanılmıştır. Bu bağlamda 'Sovyet tehdidi', Batı içindeki ittifaklarda olduğu gibi Batı'nın ittifak dışı ülkelerle kurduğu ilişkilerde de etkin bir şekilde kullanılmıştır. Sovyet tehdidinin bir pazarlık unsuru olarak kullanılması Türkiye için de söz konusudur. Türkiye bu tehdidi, Batı içinde yer almak ve Batı'nın desteğini almak için daima dile getirmiştir. Batı ise Sovyetler Birliği'ni kuşatmak, onun yayılmasını önlemek için Türkiye'den yararlanmak istemiştir. İlk başta bu durum basit bir rasyonalite ilişkisi olarak izah edilebilirken, 1950'lerin ortalarına gelindiğinde durum öyle bir hal almıştır ki, Türkiye neredeyse Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasından endişe eder hale gelmiştir. Zira bu tehdidin bertaraf edilmesi, Batı ile kurulan bağın en güçlü unsurunun ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Öte yandan Türkiye, Sovyetler Birliği ile sınır komşusu olması ve 1945 Sovyet taleplerinin muhatap olması hasebiyle bu tehdidi gerçekten ve yakinen hissetmiştir. Tarihsel tecrübelerle dayanan hafıza da bu endişeyi sürekli olarak canlı tutmuştur. Özetle Sovyet tehdidi, 1945 sonrası Türk dış politikasını belirleyen birincil bir faktör olmuştur. Bu tehditle birlikte Türkiye'nin Batı yöneliminde etkili olan bir diğer faktör ise Batılılaşma düşüncesidir.

Batılılaşma ve Batılı Kimlik

Türkiye içinde bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu tarihsel miras itibariyle çok kimlikli bir ülkedir. Ulusal kimlik anlamında İslam, Türklük ve Avrupalılık gibi kimliklerin çakışması Türk dış politikasının belirlenmesinde de etkili olmuştur. Bu yüzden Samuel Huntington Türkiye'yi 'bölünmüş ülke'¹⁸ kategorisine almaktadır. Ona göre Türkiye'nin yönetici seçkinleri ülkelerini Avrupalı bir devlet olarak tanımlarlarken,

¹⁷ "Batıya karşı" ifadesi, 1917 Ekim Devriminden itibaren Avrupalı devletler ile farklı bir yol tutan Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin doğal olarak yakınlaşmasını sağlayan bir unsurdur. Kurtuluş Savaşında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında antiemperyalist söylemlerle hareket eden Türkiye bu bağlamda Sovyetler Birliği'nden silah ve mühimmat yardımı almış, 1921 ve 1925'te Dostluk anlaşmaları imzalamış, ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmiş ve 1940'lı yıllara kadar dostluk ilişkilerini sürdürmüştür.

¹⁸ Huntington'ın 'Torn Country' olarak adlandırılan bölünmüş ülkeler 'Bandwagoning' stratejisini izleyerek kendilerini Batıya kabul ettirmek için çalışırken, diğer yandan tarihi ve kültürel olarak asla Batılı olamamaktadır. Bkz.: Huntington, Samuel P., The Clash of Civilizations, Foreign Affairs, Sayı: 72, 1993, ss. 22-50, s. 42; Bozdağlıoğlu, Yücel, Turkish Foreign Policy and Turkish Identity, A Constructivist Approach, Routledge, New York & Londra, 2003, s. 162.

Batı'nın seçkinleri ise Türkiye'yi hiçbir zaman öyle bir ülke olarak görmemişlerdir.¹⁹ Yücel Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye için Batılı olmak Avrupalı olmaktır.²⁰ Bunda Osmanlı'nın son yıllarında ve Cumhuriyet döneminde devam eden Batılılaşma sürecinde belirleyici konumda olan yönetici seçkinlerin ve bürokratların çoğunlukla Avrupa kültüründen etkilenmiş olmaları önemli bir rol oynamaktadır. Cumhuriyet reformlarıyla birlikte Türkiye modernleşme anlamındaki tercihleriyle ve attığı köklü adımlarla 'Batılı' kimliği benimsemiş, bu şekilde daha önce düşman olarak tanımlanan Batı, dost ve katılmak istenilen medeniyet haline gelmiştir.

Türkiye'nin sadece ekonomik ve güvenlik kaygıları nedeniyle Batıya yöneldiği düşüncesi kuramsal anlamda Realist bir değerlendirmenin ürünüdür. Ancak Batılılaşma faktörü çerçevesinde düşünüldüğünde bu yaklaşım eksik kalmaktadır. Zira Batı'ya yönelme 1940'lı yıllarda ortaya çıkan bir durum olmayıp, Batılılaşma sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilen Tanzimat reformlarına kadar geri gitmektedir.²¹ Keza Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen Batı yönlü politikalarda da Sovyet endişesiyle bu devletten kaynaklanan tehdidi dengeleme çabası söz etmek mümkün değildir. Aksine, Atatürk döneminde Sovyetler Birliği ile dostluk anlaşmaları zemininde iyi ilişkiler geliştirilmiş, üstelik ekonomik olarak da bu devletten destek görülmüştür.

Osmanlı Devleti, Avrupa için bir rakip ve doğal olarak 'Öteki'ydi. Türkiye'nin Avrupa karşısındaki durumu ise farklıdır. Buradaki 'Ben'i tanımlama, ötekileştirmeden ziyade medeniyet temellidir. Osmanlı modernleşmesinin ilk dönemlerinde Batı'nın her alanda değil, askerî ve teknolojik alanda model alınması söz konusudur. Osmanlı bürokratlarının Batı'da eğitim almalarıyla birlikte modernleşme kültürel anlamda da kendini göstermeye başlayacaktır. Tanzimat'la birlikte bürokraside yapılan reformlar neticesinde Avrupa'nın başka alanlarda da model olarak alındığı söylenebilir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı devlet adamlarında, Avrupa tipi reformlarla birlikte, farklı kültürlerin harmanlanması ve yeni bir Osmanlı kimliği oluşturulabileceği düşüncesi doğmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki reformların da etkisiyle Batılılaşma etkisini askeriye den günlük yaşama kadar olan geniş bir yelpazede göstermiştir. Reformcuların yaklaşımı Avrupa'yı bazı konularda model almaktan "Tek medeniyet vardır, o da Avrupa medeniyetidir"²² düşüncesinin oluşmasına kadar ileri gitmiştir.

Osmanlı'da 19. yüzyılda yapılan tüm reformlara rağmen Batı karşısındaki gerileyişin önüne geçilememiştir. II. Abdülhamit döneminde İslamcı bir politika izlendiği görüşü hâkim olsa da Batı'nın model alınması sürdürülmüş, yani modernleşme süreci devam etmiştir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Jön Türkler İttihat ve Terakki Partisi çerçevesinde siyasette daha aktif hale gelmişlerdir. Modern Türkiye'nin kurucularının da 1908-1918 yılları arasında etkili olan İttihat ve Terakki kadroları içinden çıkmaları, modernleşmenin belirli alanlarla sınırlı kalmayıp hayatın her alanına yayılması gerektiğine²³ inanan Jön Türklerin düşüncelerinin Cumhuriyet dönemine de yansıdığı, dolayısıyla Türkiye'nin Batı yöneliminin bir süreklilik arz ettiği görülmektedir.²⁴

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük yönünde bir silsile takip eden 'Üç Tarz-ı Siyaset'²⁵ anlayışı, devlet bütünlüğünü sağlamak üzere, Batı'daki ulus kimliğine benzer

¹⁹ Huntington, aynı yerde.

²⁰ Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 6.

²¹ Aynı yerde, s. 163.

²² Hanioglu, *The Young Turks in Opposition*, Oxford University Press, New York & Oxford, 1995, s. 17.

²³ Kazancıgil, Ali, "The Ottoman-Turkish State and Kemalism", Özbudun, Ergun (Der.), *Ataturk: Founder of a Modern State*, C. Hurst & Company, Hamden Archon Books, Londra, 1981, ss. 37-56, s. 50.

²⁴ Hanioglu, a.g.e. s. 3.

²⁵ Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. Baskı, Lotus Yayınları, Ankara, 2008.

modern kimlik arayışı neticesinde ortaya çıkmıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Cumhuriyet, bu üç siyasetten de farklı bir yol izlemekle birlikte Batılılaşma ve Batılı kimlikte bir ulus inşa etme fikrini korumuştur. Osmanlı'da düşünce bağlamında modernleşme çeşitli şekillerde ortaya çıksa da devlet onu, Batı karşısında ayakta tutunabilmenin bir yolu olarak görmüştür. Cumhuriyet ile birlikte modernleşme bizzat yukarıdan aşağı bir şekilde gerçekleşmiş, devlet yönetimi için 'Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak' bir araç olmaktan çıkarak bir amaç haline gelmiştir. Osmanlı kurumları ortadan kaldırılırken devletin kimliği değişmekle kalmamış, Batılı bir toplumsal kimlik inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu durum resmi ideolojiyle toplum arasında bir krizi de beraberinde getirmiş, sekülerleşme alanında yaşanan değişimler toplumda travmaya neden olmuştur.²⁶

Atatürk dönemi Türk dış politikasında Ankara ilkin kendilerine karşı kurtuluş mücadelesi verdiği Batılı devletlere karşı mesafeli bir tutum sergilenmekle birlikte, Batılılaşma yönünde köklü reformlar devam etmiştir. Barışçıl söylemlerin hâkim olduğu bu dönemde Türkiye kendisini Batılı bir devlet olarak tanımlamıştır. Nitekim Atatürk'ün ölümünden sonra, 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile yapılan güvenlik anlaşmalarıyla Batı ile daha somut manada ittifak ilişkilerine girilmiştir. Batılılaşma serüveninin devamında yaşanan gelişmeler sonucunda, Türkiye İkinci Dünya Savaşı boyunca her ne kadar tarafsız kalsa da mezkûr devletlerle ittifak halinde kalmaya gayret etmiştir. Bu durum Batı'nın bir parçası olma noktasında önemli bir husus olarak algılanmıştır. Diğer yandan Türkiye savaşa aktif bir biçimde katılmadığı için bir dışlanmışlık hissederek bundan sonraki süreçte NATO üyeliği, Avrupa Konseyi ve benzeri Batılı organizasyonlara katılım konusunda daha istekli bir görüntü çizmiştir.²⁷ Bernard Lewis'e göre İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında birçok devlet kendi çıkarlarını maksimize etmek, güvenliğini sağlamak, güç dengesinden yararlanmak gibi sebeplerle safını belirlerken, Türkiye ise Batılı olmanın doğal bir sonucu olarak bu ittifakı tercih etmiştir.²⁸

Demokrat Parti Dönemi

İki Dünya Savaşı arası dönemde Batılı devletler ile kurulan bağlar, İkinci Dünya Savaşı sürecinde alınan yardımlar ve savaş sonrasında ABD ile kurulan yakınlıkla Türkiye 'Aktif Tarafsızlık'tan Batı tarafında olmaya adım atmıştır. Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'yi içinde bulunduğu bölgedeki diğer devletlerden ayıran bu durum kısa vadeli güvenlik ve çıkar ilişkileriyle değil, dış politikanın sürekliliğiyle açıklanabilir.²⁹ Zira Türkiye'nin kendini herhangi bir tehdit altında hissetmediği dönemlerde de Batı ittifakına sadakatini sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Karar vericilerin dış politika tercihlerini belirlemelerinde devlet geleneğinin etkisi burada ortaya çıkmaktadır. Zira Batıcılık artık dış politikada bir gelenek halini almıştır.

1940'lı yılların sonuna gelindiğinde Sovyetler Birliği'nden duyulan endişe güvenlik anlamında Batı yönlü siyaseti zorunlu kılmaktaydı. Bu anlamda NATO ittifakına katılım önemli bir merhale olarak görülmüştür. Yapılan ilk başvuru, NATO'nun Kuzey Atlantik bölgesine ait bir ittifak olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Demokrat Parti'nin (DP) devraldığı dış politikada bu anlamda tek bir seçenek söz konusudur: Batı ittifakına Türkiye'yi kabul ettirmek konusunda ısrarcı bir politika izlemek.

²⁶ Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 45.

²⁷ Aynı yerde, s. 52.

²⁸ Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Londra & New York & Toronto, 1961, s. 296.

²⁹ Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 57.

1950’li yıllara girilirken Soğuk Savaş’ta Batı kampına girerek Batılı devletlerle müttefik pozisyonuna girmiş, Truman doktrini çerçevesinde ABD’den yardım almaya başlamış, 1949’da kurulmuş olan NATO’ya başvuru yapmış ve İngiltere ile Mısır merkezli Orta Doğu Komutanlığı (ODK) konusunda pazarlıklar yapmakta olan bir Türkiye söz konusudur. Dolayısıyla DP yönetiminin Batı yönlü politikası, kendisinden önceki yönetimden devraldığı bir denge politikası olarak görülebilir. DP iktidara geldiğinde Batı yönlü bir dış politika devralmış, ancak önceki dönemde izlenen ve Türk dış politikasının geleneksel özelliklerinden birisi olarak kabul edilen, faydacılığa dayanan denge politikasından³⁰ gittikçe uzaklaşmıştır. Bundan sonraki süreçte dış politika, denge politikasından adeta bir adanmışlık politikası haline dönüşecektir. Zira Türkiye, özellikle NATO üyeliği gerçekleştikten sonraki süreçte Balkanlar ve Orta Doğu’da aktif bir rol üstlenirken Batı adına hareket eden ve kendi çıkarlarının önüne Batı çıkarlarını koyan bir pozisyona sürüklenecektir.

DP iktidara gelmeden önce de Batı yönlü bir politikanın benimsenmesinden yana tavır almıştı. Adnan Menderes 1948 yılında Soğuk Savaş düzeninde bir ülke için tarafsız kalmanın mümkün olmadığını, oluşmakta olan iki kutuplu yapıda Batı tarafında yer almak gerektiğini belirtmiştir.³¹ Menderes’e göre, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabette arada kalmak en büyük hata olurdu. Dolayısıyla DP’nin muhalefette bulunduğu yıllarda CHP’nin Batı yönlü siyasetini desteklediği anlaşılmaktadır. Nitekim DP iktidarının ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de bu doğrultuda “İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana Batı’ya dönük olan dış politika daha aktif bir şekilde aynı istikamette devam edecektir”³² şeklinde bir ifade dile getirmiştir.

NATO Üyeliği Sürecinde Denge Siyaseti

1947’de Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Polonya, 1948 yılında ise Çekoslovakya’da Komünist partiler Sovyet desteğiyle iktidara gelmiş, yine 1948’de Sovyetler Birliği Batı Berlin’i abluka altına almıştır. Sovyetler Birliği 1947’de ilan ettiği ‘Kominform’³³ vasıtasıyla, Batılı rejimlerle mücadele edeceğini duyurmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği Avrupa içinde nüfuzunu hızla yayarken, Batılı devletlerse askerlerini terhis etmişlerdi. Doğu Avrupa’daki gelişmeler ve Güvenlik Konseyi’nde Sovyetler Birliği’nin vetolarıyla Birleşmiş Milletler Örgütü’nün (BMÖ) işlerliğini kaybetmesi, Batı’nın Sovyetler Birliği karşısında vaziyet alması ihtiyacını doğurmuştur. Bir güvenlik anlaşması arayışı olarak 1948’deki Brüksel anlaşması, ABD’nin içinde olmadığı bir anlaşma olduğu için sönük kalmıştır. Buna mukabil Nisan 1949’da kurulan NATO, daha geniş kapsamlı ve Sovyetler Birliği’nin Batı yönünde ilerlemesini durduracak nitelikte olmuştur.

³⁰ Ömer Kürkçüoğlu’na göre çok yönlü ve pragmatik dış politika anlayışı Türk dış politikasının geleneksel bir özelliğini yansıtmaktadır. Bkz.: Kürkçüoğlu, Ömer, “Çoklu Bir Dış Politika İzleyebilecek Birlik ve Maharet Dışişlerinde Var”, Özdal, Habibe (Der.), Mülakatlarla Türk Dış Politikası, Cilt I, USAK Yayınları, Ankara, 2009, s. 23.

³¹ Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 16.

³² Cumhuriyet, 01.06.1950.

³³ Marshall Planına karşı Doğu Avrupa’da ve Batı Avrupalı devletlerdeki Komünist partilerle birlikte Sovyetler Birliği’nin oluşturduğu Kominform, Batı merkezli değerlendirmelerde Soğuk Savaş’ın başlangıç hamlesi olarak kabul edilir. Aslında Kominform’un Batı Avrupalı devletlere karşı ABD’nin yardım siyaseti gütmesi gibi, Sovyetler Birliği’nin de Doğu Avrupalı devletleri kalkındırma hamlesi olarak değerlendirilebilir. Ancak Truman Doktrininin bu hamleden sonra gelmesi, blok lideri olarak ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin gittikçe belirginleştiğini göstermiştir.

Truman doktrini ve Marshall planları ekonomik, NATO ise askeri boyutta ABD'nin Batı bloku liderliğini tescillemiştir. Sovyetler Birliği'nin Berlin ablukası ve Almanya'nın bölünmesinden sonra Kore Savaşı da, Sovyetler Birliği ile Batı arasındaki ayrışmayı net bir şekilde ortaya koymuş, Doğu ile Batı arasındaki çatışmanın yalnızca Avrupa'yla sınırlı olmadığını göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin İran'da İngiltere ile olan ihtilafının uzun sürmesi ve yeniden buraya girme ihtimali, devamında Orta Doğu'nun da tehlikeye maruz kalacağı düşüncesini doğurmuş, Batı blokunda çok taraflı paktlar fikrinin destek bulmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya katılmak istemesinin temel iştiyakı, güvenliğini Batı ittifakı içerisinde sağlam temellere dayandırarak garanti altına almaktır. Başka bir organizasyon bu denli bir güvenceyi sağlayamazdı. Örneğin, Orta Doğu'da kurulacak herhangi bir organizasyonun bölgede tam anlamıyla kabul göreceği kuşkuluydu. Nitekim Arap-İsrail sorunu temelindeki sebepler bu bölgeyle ilgili hemen her girişime gölge düşürmekteydi. İngiltere'nin Akdeniz güvenliği çerçevesindeki ODK ve devamında düşünülen Orta Doğu Savunma Organizasyonu (ODSO) girişimlerine Türkiye'nin yaklaşımı bu temelde okununca daha iyi anlaşılabilir. İngiltere'nin bu oluşumlara karşı çıkışı kendi projelerinin gerçekleştirilmesiyle ilgiliydi. Orta Doğu buhranının 1951 yazında gittikçe derinleşmesi ve İran'da yaşanan gelişmeler bu itirazların hafiflemesine neden olmuş, İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulünü desteklemesini sağlamıştır. Bu durum İngiltere'nin ODK'nin kurulabilmesinin ancak ve ancak Türkiye'nin NATO'ya alınmasıyla mümkün olabileceğini kabullendiğini göstermektedir.³⁴ Zira Türkiye bu süreçte ODK projesini tamamen reddetmemiş, bilakis NATO'ya üye olduğu takdirde bu projeyi Orta Doğu bölgesinde faal bir strateji izlemek için bir vasıta olarak görmüştür.³⁵ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Temmuz 1951 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yaptığı konuşmada, NATO'ya kabul edildikten sonra İngiltere ile müzakerelere hazır olduklarını belirtmiştir.³⁶ Nitekim Türkiye, NATO'ya tam ve eşit bir üye olarak katıldıktan sonra İngiltere'nin girişimlerine daha net cevaplar verebilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi 27 Haziran 1950'de Kore'ye yardım çağrısında bulunmuş, buna olumlu yanıt veren Türkiye, 25 Temmuz'da Kore'ye 4.500 kişilik bir askeri birlik gönderme kararı almıştır.³⁷ Akabinde Ağustos 1950'de Türkiye'nin NATO'ya üçüncü müracaatı gerçekleşmiş, bununla ilgili olarak Amerikan, İngiliz ve Fransız büyükelçiliklerine Türkiye'yi desteklemeleri için bilgilendirici muhtıralar verilmiştir.³⁸ Sonuçta bu başvuru yine kabul edilmemiş, bunun yerine Türkiye ve Yunanistan Doğu Akdeniz savunmasıyla ilgili planlama toplantılarına davet edilmiştir.

Kore Savaşı'nın patlak vermesinden sonra Avrupa merkezli güvenlik stratejisini genişleten ve dünyanın her yerinde 'Komünist tehdidin' engellenmesi gerektiği düşüncesiyle hareket etmeye başlayan ABD, Türkiye'nin stratejik önemini dikkate almaya başlamıştır. Zira Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinde ve NATO üyeliği konusundaki ısrarcılığının arkasında yatan temel sebep Sovyet yayılması karşısında inisiyatif alma isteği idi. Ekim 1950'de BM Güvenlik Konseyi'ne seçilen Türkiye Kore konusundaki

³⁴ İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Noel Charles'ın raporundan anlaşılan, İngiltere'de bundan önce Türk hükümetinin NATO ile bağlantılı bir tür Doğu Akdeniz Paketi'yle yetineceği düşüncesinin olduğunu göstermektedir. Bkz.: FO371/95267/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1950, From Noel Charles to Bevin, 13.01.1951; Aktaran Yeşilbursa, Behçet Kemal, Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Orta Doğu Politikası 1950-1960, History Studies, Orta Doğu Özel Sayısı, 2010, ss. 67-98, s. 68.

³⁵ Robins, Philip J., Turkey and the Middle East, Council on Foreign Relations Press, New York, 1991, s. 25.

³⁶ Gönübol v.d., a.g.e., s. 248.

³⁷ Karar, Bakanlar Kurulu kararıyla alınmıştır. Milliyet, 27.07.1950.

³⁸ Gönübol v.d., a.g.e., s. 245.

desteğini sürdürmüştür. Türkiye'nin NATO üyeliği konusunda ABD'nin tavrı son derece önemliydi. Zira blok liderinin onayı halinde itirazların bir önemi kalmayacaktı. Fakat bu konuda ABD'nin tutumunda 1951 Mayıs'ına kadar bir kararsızlık söz konusu olmuş gibi görünmektedir. Ancak Türkiye'nin toprakları üzerinde kurulacak olan askeri üslerin kullanımıyla ilgili olarak NATO üyeliği güvenceye alınmadan herhangi bir taviz vermeye yaklaşmayacağı anlaşılmaktaydı.³⁹ Nitekim ABD Türkiye'nin NATO üyeliğine üçüncü kez red cevabı verildikten bir süre sonra başta İngiltere olmak üzere diğer NATO üyelerini de ikna ederek bu üyeliğin önündeki engelleri kaldırmıştır.⁴⁰

Sovyetler Birliği'nin Balkanlar ve Orta Doğu üzerindeki emellerinin önüne set çekmenin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak kabul edilmesiyle mümkün olduğunu düşünen ABD, 15 Mayıs 1951 tarihinde üyelerine söz konusu iki devletin ittifaka tam üyeliklerini teklif etmiştir.⁴¹ Ancak kuzey ülkeleri Akdeniz'de ortaya çıkabilecek bir çatışmaya sürüklenmekten endişe duymaktaydılar. Ayrıca ABD'nin askeri yardımlarından kendilerine düşen payın azalacağını düşünerek ve Batı uygarlığı ittifakı düşüncesinden hareketle NATO'ya farklı kültürlere mensup ülkelerin alınmasına karşı çıkıyorlardı. ABD ise Türkiye ve Yunanistan'ın Avrupa Konseyi ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi oldukları gerekçesiyle bu yaklaşımın anlamsızlığını ortaya koymuştur.⁴² Nihai olarak Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya tam ve eşit üye olarak katılmıştır.⁴³

Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin hemen ardından, İngiltere ve ABD bu ülkenin ODK'ya dördüncü üye olarak katılmasını istemişlerdir. DP hükümeti projede görev almayı NATO üyeliğine kabul edilme şartına bağlamış olsa da, Mısır'ı ODK'ye katılmaya resmen davet eden dört ülke (İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye) arasında yer almıştır.⁴⁴ Fakat bu çağrıdan bir süre önce, İngiltere ile 1936 yılında imzalamış olduğu anlaşmayı iptal ettiğini duyuran Mısır hükümeti bu daveti reddetmiştir.⁴⁵ Ana hedeflerinden biri de Mısır'ın ODK'ya katılımını sağlayarak Süveyş'e ilişkin İngiliz-Mısır anlaşmazlığını çözmek olan bu proje, Mısır'ın olumsuz cevabı yüzünden adeta ölü doğmuştur. Aslında Mısır'ın hem Süveyş Kanalı'nda herhangi bir İngiliz varlığına tahammülü olmadığı, hem de kanalın uluslararasılaştırılmasına izin vermeyeceği biliniyordu.⁴⁶ Türkiye'nin NATO'ya davet edildikten hemen sonra ODK tekliflerine verdiği destek Mısır'da tepkilere neden olduğu gibi, Sovyetler Birliği'nin de 1946'dan sonra Türkiye'ye tekrar doğrudan baskı yapmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği Kasım 1951'de Türkiye'ye verdiği bir notada bu ülkenin NATO üyeliğini ve Ankara'nın Washington'a topraklarında üsler vermesini, kendisine karşı doğrudan emperyal kaynaklı bir tehdit olarak değerlendirdiğini bildirmiştir.⁴⁷ Bu

³⁹ Türkiye'deki üslerin Sovyetler Birliği karşısında hayati bir öneme sahip olduğu yönündeki raporların ABD'nin bu konudaki tutum değişikliğinde etkisi büyüktür. Ayrıntılar için ayrıca bkz. Bölme, Selin Muzaffer, Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), ss. 51-71.

⁴⁰ ABD açısından Türkiye'nin NATO'ya alınmasında başka gerekçeler de mevcuttur. Daha sonraki yıllarda Dışişleri Bakanı Dulles, Amerikan Kongresindeki tartışmalarda Amerikan askerlerine nazaran Türkiye, Pakistan gibi ülkelerin askerlerinin maliyetlerinin çok düşük seviyede olduğu fikrini savunmuştur. Bunun üzerine Nazım Hikmet Ran: "23 Sentlik Askere Dair" adlı şiiriyle bu yaklaşıma tepki göstermiştir.

⁴¹ Bölme, aynı yerde, s. 58-59.

⁴² Gönübol v.d., a.g.e., s. 247.

⁴³ Aynı yerde, s. 253.

⁴⁴ Sever, a.g.e., s. 91-95.

⁴⁵ Milliyet, 16.10.1951.

⁴⁶ Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 35-36.

⁴⁷ Yeşilbursa, aynı yerde, s. 74.

durum, Türkiye'nin henüz NATO üyeliği gerçekleşmeden Batı adına sorumluluklar yüklenmeye başladığının bir göstergesi olmuştur.

Türkiye'nin ODK konusundaki politikası bir yandan Orta Doğu politikasını Batı ittifakına yönelik bir araç olarak kullanmaya başlarken, diğer yandan bunu Batı ile ilişkilerinde bir denge unsuru olarak algılamıştır. Bu süreçte Türkiye, Amerikan himayesinde Sovyet tehdidine karşı garanti sağlamaktan uzak olan herhangi bir projeyi hayata geçirmeye çalışmamıştır.

NATO Üyeliği Sonrası: Dengenin Kaybı

Fatin Rüştü Zorlu'nun 1953 yılı Meclis bütçe görüşmelerinde "Atlantik ittifakı bizim için milli bir politikadır"⁴⁸ sözlerini sarf etmesi, NATO üyeliğinin ne derece hayati bir mesele olarak görüldüğünü göstermektedir. Nitekim NATO üyeliği Türkiye'nin Batı ile en güçlü bağımlı teşkil etmiştir. Zira dönemin Türkiye'sinde bu üyelik, bir askeri ittifaka katılmanın ötesinde Batılı bir devlet olarak kabul görmenin en önemli adımı olarak görülmüştür.⁴⁹ Türkiye'nin NATO'ya eşit statüde bir üye olarak kabul edildikten sonraki dış politika anlayışında artık 'Batı'ya yönelmiş bir devlet' değil, 'Batılı olmuş bir devlet' düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla bundan sonraki süreçte uluslararası sistemde Batı aidiyetine sahip bir aktör olarak hareket eden Türkiye, 1953-1958 arası dönemde Batı adına bölgesel paktlar kuran, zaman zaman inisiyatif alan ve hatta kimi zaman Batı adına taahhütlerde bulunan bir devlet görüntüsü çizmiştir.

Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinden sonraki süreçte Amerikan yardımları artarak devam etmiştir. İlk olarak 1951'deki NATO Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme'yle ilgili olarak bir yıl sonra ABD ile Türkiye arasında ikili bir anlaşma imzalanmış, bunu 1954 yılındaki Askeri Tesisler Sözleşmesi takip etmiştir.⁵⁰ Bu anlaşma aynı zamanda ABD'nin Türkiye'de kurduğu çok sayıda üssü ve radar istasyonunu kullanmasının da önünü açmıştır.⁵¹ Selin Bölme'ye göre İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte ABD'nin üs kurduğu ülkelerde kendisini 'eşit ortak' olarak konumlandırması, kurulan yeni düzene diğer devletlerin de rıza göstermelerini kolaylaştırmıştır.⁵² ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliği konusundaki tutumu, Türkiye'de kurulan üslerin kullanımıyla ilgili taşınan endişelerle paralel gitmiştir. ABD, çevreleme politikası mucibince dünya üzerinde çok sayıda üs kurmak isterken, Türkiye de zaten inşa etmek istediği havaalanı ve tesisler konusunda talepkâr bir tavır içinde olmuştur.⁵³ Bu bir tür karışıklığa neden olmaktadır. Türkiye'nin NATO üyeliğini temin etmek için bu üslerin kullanım hakkını koz olarak kullanması da ABD'nin ikna olmasını kolaylaştırmıştır.⁵⁴ Bu bağlamda NATO üyeliği sürecinde Türkiye'nin ABD karşısında izlediği diplomatik hamleler başarılı olarak görülebilir. Zira istenilen elde edilmiş, Türkiye nihai olarak bu güvenlik paktına üye kabul edilmiştir. NATO üyeliği sonrasında imzalanan anlaşmaların getirilerine bakıldığında

⁴⁸ Gönübol v.d., a.g.e., s. 335.

⁴⁹ Altumur Kılıç'a göre Türkiye artık Batıdan ayrı düşünülmemeliydi. Zira "Türkler NATO üyeliğiyle Batılı olmanın gurur ve heyecanını yaşamışlardı". Bkz. Kılıç, Altumur, Turkey and the World, Public Affairs Press, Washington, 1959, s. 159.

⁵⁰ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc037/kanuntbmmc037/kanun_tbmmc03706427.pdf e.t. 02.03.2017.

⁵¹ ABD'nin Türkiye üzerindeki üs politikası hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Bölme, İncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

⁵² Bölme, Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler, s. 53.

⁵³ Bölme'nin makalesinde ABD ve Türkiye'nin bu 'talepkârlık' konusunda bir anlaşma yaptıkları ve bu şekilde uluslararası alanda meşruiyet sağlandığı ortaya konmaktadır. Bkz. Aynı yerde, s. 55-56.

⁵⁴ Aynı yerde.

aslında ortaya çıkan durumun, Türkiye'nin bir sürü taahhüdün altına girmek suretiyle, Batı camiasının bir üyesi haline gelmek yerine, ABD ile tek taraflı bir bağımlılık ilişkisine yelken açtığı görülmektedir.

Bu süreçte ABD ile yapılan birçok anlaşma gizli olarak, kimi zaman sözlü veya nota teatisi yoluyla yapılmış, çoğunlukla uygulamaya yönelik anlaşmalar oldukları gerekçesiyle TBMM onayına bile sunulmamıştır. Şevket Süreyya Aydemir, Kore Savaşı'yla başlayan, ABD ve İngiltere ile yapılan çok sayıda ikili anlaşmayla devam eden, Lübnan müdahalesinde İncirlik Üssü'nün kullandırılması ve Bağdat Paktı ve sonrasında Central Treaty Organization / Merkezi Anlaşma Örgütü'nün (CENTO) hayata geçirilmesi gibi konularda TBMM'ye danışılmaması ve hatta kimi zaman anlaşmaların sadece Dışişleri Bakanının imzası ile tatbika geçirilmesini eleştirmektedir.⁵⁵ Dolayısıyla hukuki açıdan içinden çıkılmaz bir karışıklığı da beraberinde getiren bu ilişki biçimi NATO ittifakının ötesinde bir sorun teşkil etmiştir.⁵⁶ Adnan Menderes, Türkiye'nin Amerikan yardımlarıyla 'Küçük Amerika' olmak için çalıştığını⁵⁷ söylediğinde herhangi bir itirazla karşılaşmamış, dolayısıyla bu durum iç kamuoyunda ABD ile kurulan böyle bir ilişki biçimine yönelik herhangi bir sorgulama yapılmadığını göstermiştir. Başka bir deyişle, Aydemir'in 1960'lı yıllarda kaleme aldığı kitabında getirdiği eleştiriler 1950'li yıllarda muhalefet partiler veya basın tarafından yüksek sesle dile getirilmeyen şeylerdi. Kendisinden önceki dış politika anlayışından daha Batıcı olan DP dış politikasının farklılaştığı bu süreçte, muhalefette yer alan CHP'nin de dış politika konusunda ciddi bir itirazı olmamış, aksine "milli politika"⁵⁸ söylemi çerçevesinde iktidarı desteklemiştir.

Adnan Menderes Mayıs 1954 seçimleri sonrası kurulan hükümet programını TBMM'de okurken "Dört yıldan beri dış münasebetlerimizi idare eden prensipler" ifadesini kullanmış ve bu ifadeye karşı çıkan Ahmet Şükrü Esmer, Akis Dergisi'ndeki yazısında bunun yerine "Otuz yıldan beri" denilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁹ Esmer'e göre Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" prensibi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından nasıl sahiplenildiyse DP'nin ilk dört yıllık iktidarı süresince de bu prensibe aynı şekilde sadık kalınmıştır. İngiltere ve Fransa ile dostluk siyaseti ve Amerikan yardımları gibi konuların CHP döneminde izlenen siyasetin devamı olduğunu belirten yazar, NATO ittifakı, Balkan Paktı, Pakistan ile anlaşma gibi konuların da aynı siyasetin bir parçası niteliğindeki merhaleler olduğunu belirtmektedir. Yazar bu politikayı başarılı görmektedir: "Hakikat şudur ki CHP iktidarının dış politikası mucize denecek derecede başarılı olmuştur. DP iktidarı da aynı başarıyı göstermekte devam etmiştir."⁶⁰ Bu görüş, genel anlamda CHP'nin bu süreçte dış politikaya bakışını yansıtmaktadır.

Türkiye'nin NATO'ya katılması, iktidar cephesinde olduğu kadar muhalefette de Batılılaşmanın evrimini tamamladığı hissi yaratmıştır. NATO üyeliğiyle ilgili alınan karar TBMM'den oybirliğiyle geçerken, bu başarı "Milli politikanın bir eseri"⁶¹ olarak yorumlanmıştır. ABD'den ekonomik ve askeri yardımların sağlanması, bölgesel

⁵⁵ Aydemir, Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 276.

⁵⁶ Bölme, aynı yerde, s. 61.

⁵⁷ Gözen, Ramazan, Patterns in Turkish Foreign Policy Behavior Towards the Middle East, Foreign Policy, Sayı: 19, 1995, ss. 70-100, s. 73.

⁵⁸ 'Milli Politika' söylemi, muhalefetin ilk olarak Kore'ye asker gönderilmesi konusundaki görüşmelerinde dile getirilmiştir. Bununla birlikte 1957 yılına kadar özellikle Kıbrıs meselesinde kullanılan bir söylem olmuştur. Bkz.: Balcı, Ali, Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 80.

⁵⁹ Esmer, Ahmet Şükrü, Dış Siyasetimize Gelince, Akis, Sayı: 4, 5 Haziran 1954, s. 11.

⁶⁰ Esmer, aynı yerde.

⁶¹ Cumhuriyet, 19.02.1952.

politikalarda Türkiye'ye önemli roller verilmesi gibi hususlar artık Türkiye'nin Batı camiası içinde yer aldığı fikrini uyandırmıştır. Dolayısıyla DP'nin söz konusu 'başarıları', Atatürk döneminde inşa edilen ve 1940'lı yıllarda yürütülen politikanın devam ettirilmesi olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bölgesel politikalar ve dostluk ilişkileri de Batı bloku içinde yer almanın doğal bir neticesiydi. Dolayısıyla Balkan Paketi ve Bağdat Paketi sürecindeki gelişmeler de Batılı bir devlet olarak ve Batı adına bölgesel girişimleri gerçekleştirmek yolunda önemli başarılar olarak görülmüştür.

Fatin Rüştü Zorlu'nun Akis Dergisi'nde yayınlanan bir yazısında, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin Truman doktrini ve Marshall planı çerçevesinde oluşturulan Atlantik Paketi'nin ötesinde olduğu, her iki devletin dünya meseleleri konusunda görüş birliği içerisinde oldukları, karşılıklı sevgi, saygı ve derin bir itimat ortamı hasıl olduğu savunulmaktadır:

“Türkiye de Amerika gibi sulhun bölünmezliğine, tecavüzün nereden gelirse gelsin önlenmesi lüzumuna ve bunun tavizlerle değil, ancak kuvvet ve mütecellidane hareketle sağlanabileceğine inanmaktadır [...] Şunu söylemeliyiz ki Türk milletinin Amerikan dostluğuna bağlılığı ve sevgisi yapılan yardımlardan ziyade Amerikan milleti ve hükümetlerinin insanlığın hürriyet ve adalet içinde inkişaf ve tealisini temin etmek hususunda besledikleri fikirlerden ve bu yolda açtıkları mücadelelerden ileri gelmektedir [...] Türk-Amerikan münasebetleri öyle mesut bir devreye girmiş bulunmaktadır ki bundan sonra bu münasebetleri ancak kardeşlik mefhumuyla vasıflandırmak kabildir.”⁶²

Böylece ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilere karşılıklı çıkar ilişkisinin ötesinde anlamlar yüklendiği görülmektedir. Benzer bir yaklaşım Dışişleri komisyonu reisi sıfatıyla Cihat Baban'ın Akis Dergisi'ndeki yazısında aşağıdaki ifadelerle dile getirilmektedir:

“Türkiye artık üçüncü bir memleket değil, Amerika'nın dostu ve ortağı olarak üçüncü devletler nezdinde insanlık ve medeniyet namına müessir olma vazifesini üzerine alan bir memleket olmuştur. Türk-Pakistan dostluğu Türk-Amerikan işbirliğinin eseridir[...] Libya hükümeti ile Türkiye arasında bir emrivaki halinde olan işbirliği de gıdasını Türk-Amerikan dostluğunda bulacaktır [...] Garp dünyası ile ipleri koparmış olan Tito'ya Türkiye, istikbali parlak bir yol açmaktadır [...] Birleşik Amerika ile Türkiye'nin politikalarını birbirine bağlayan halkın aslı hümanizmdir. Dünyadaki klasik ittifak ve anlaşmaların kökü karşılıklı menfaatlerdir. Hâlbuki Türkiye ile Amerika harbi durdurmak, insanlığa hizmet mevzuunda tamamıyla diğergâm bir zihniyetle el ele vermişlerdir [...] Irak, Arap dostlarının hissî kalan temayülleri ile realitenin sert çehresi arasında bocalamaktadır. Suriye istikrara kavuştuğu gün Şarkın bütün şüpheli mantığına rağmen bu yola girecektir. Bu takdirde Mısır'ın da beşeri sulh endişelerine kulaklarını fazla tıkamayacağını ummak fazla nikbinlik sayılmaz[...]”⁶³

Bu ifadelerden Türkiye'nin üyesi olduğu Batı bloku adına girişimlerde bulunduğu ve bunu kendine görev edindiği anlaşılmaktadır. Karşılıklı çıkarın yerini bir ülkünün aldığı, onun adının da 'Hümanizm' olduğu vurgulanmaktadır. Bu 'iyi niyetli' girişimlerin Arap ülkeleri nezdinde de karşılığını bulacağı düşünülmüştür. Burada göz ardı edilen şey ise, Türkiye kendisine Batı adına görev addettiği hümanizm veya diğer Batılı değerlerini

⁶² Zorlu, Fatin Rüştü, Türk-Amerikan Dostluğu, Akis, Sayı: 8, 3 Temmuz 1954, s. 4.

⁶³ Baban, Cihad, Türk - Amerikan İşbirliği ve Orta Doğu, Akis, Sayı: 8, 3 Temmuz 1954, s. 11.

hedefleyen bir ülküyü takip ederken, aslında adına inisiyatif olarak hareket edilen Batı'nın ve blok lideri ABD'nin böyle bir ülkü çerçevesinde değil, tam tersine kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği gerçektir.

Türkiye'nin kuzey kuşağı çerçevesinde Balkan ve Bağdat paktlarına öncülük etmesi Batı'nın kendisine biçtiği rolü iyi oynadığını göstermektedir. 1955 yılında Bandung'da düzenlenen Asya-Afrika Bağlantısızlar Konferansı'na katılan Fatin Rüştü Zorlu'nun Batı adına konuşması, NATO'yu savunurken bağlantısızlığın bir Sovyet propagandası olduğunu söyleyerek "Orta yol siyaseti izleyen Çekoslovakya'nın akıbeti de bellidir"⁶⁴ gibi ifadeler kullanması, Türkiye'nin bu harekete karşı tutumuyla birlikte, aynı zamanda dış politikada Batı ile tam bir paralellik içine girdiğini göstermektedir. Zira Zorlu, Dışişleri Bakanlığı'nın 1956 yılı bütçe görüşmelerindeki konuşmasında Bandung'a Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin ısrarları üzerine gittiğini söylemiştir.⁶⁵ Bu durum Türkiye'nin Batı adına bu toplantıya katıldığının ve Batı'nın sözcülüğünü üstlendiğinin resmi belgesi niteliğindedir.

Türkiye'nin izlediği bu politikaların Orta Doğu'daki kaçınılmaz neticesi ise Cemal Abdünnâsır gibi bağlantısız siyasetçiler öncülüğündeki Arap dünyasıyla karşı karşıya gelmek olmuştur. Nâsır, komünizm taraftarı olmamakla birlikte Sovyetler Birliği ile ilişki kurmakta ve Batı çıkarlarına uymayan politikalar izlemekte beis görmeyen bir liderdi. Benimsediği ve Orta Doğu'da öncülük ettiği bağlantısızlığı bir 'tarafsızlık politikası' veya 'üçüncü bir yol' olarak değil de, Sovyetler Birliği'ne hizmet olarak yorumlayan Türkiye, bu durumdan tedirgin olmaktaydı. Bu yüzden Nâsır yönetimi "Yakın gelecekteki amansız bir düşman"⁶⁶ olarak tanımlanıyordu. Nitekim karşı taraftan bakıldığında Türkiye, Batılı emperyalistlere hizmet eden ve onların sözcülüğünü yapan bir görüntü veriyordu. Bu durum Türkiye'ye herhangi bir avantaj sağlamaktan uzaktı. Nitekim Orta Doğu'da faal bir politika izlemek isteyen Türkiye, Batı adına yürüttüğü politikalar neticesinde Batı'ya karşı yükselen tepkileri de göğüslemek durumunda kalmıştır.

Türkiye'nin Batılılaşma sürecinin DP döneminde dış politika alanındaki neticesi denge gözetken politikadan uzaklaşılması olmuştur. Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'nin süper güçler arasındaki rekabetten yararlanma çabaları 1960'larda Küba krizinden sonra başlayan yumuşama sürecinde olmuştur.⁶⁷ Keza Türkiye 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET / AT) üyelik başvurusu yaptıktan sonra 1963 yılında Ankara antlaşması imzalanmıştır. Bu durum Türkiye'nin Batı içindeki ihtilaflardan yararlanmaya çalıştığı bir göstergesi olmakla birlikte, Batılı kimliğini yeniden Avrupa üzerinden inşa etme düşüncesine yöneldiğinin de bir göstergesidir.

Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'de karar alıcılar Batı ile özdeş politikalar güderlerken bunun bizzat Batılı olmak manasında Türkiye'nin çıkarına olduğunu düşünmüşlerdir.⁶⁸ İsmet İnönü'nün 1962 yılında başbakanken söylediği: "Türkiye'nin Batı dışından herhangi bir devletle herhangi bir ilişkisi olamaz, Sovyetler Birliği ile ittifak kurulması yahut tarafsızlık söz konusu değildir"⁶⁹ mealindeki açıklaması, DP sonrasında da bir süre tek yönlü politikanın devam ettiğini göstermektedir. Türkiye bu süreçte izlediği politikayla 1950'lerdeki aktif bölge siyasetinden vazgeçerken, kendi çıkarlarını ABD ve NATO ittifakı çerçevesinde değerlendirmekten de geri kalmamıştır.

⁶⁴ Afrika-Asya: Bandung'ta Mücadele, Akis, Sayı: 50, 23 Nisan 1955, s. 15.

⁶⁵ Gönübol v.d., a.g.e., s. 296.

⁶⁶ Sever, a.g.e., s. 206-207.

⁶⁷ Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 9.

⁶⁸ Aynı yerde, s. 9-10.

⁶⁹ Ahmad, Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975, C. Hurst & Company, Londra, 1977, s. 401.

Sonuç

Bu çalışmanın vardığı en önemli sonuç, Türk dış politikasının NATO üyeliği gerçekleşikten sonra bir muvazene kaybı yaşadığıdır. Diğer bir ifadeyle, 1952 yılına kadar her ne kadar Batı'ya yönelmiş bir dış politikadan söz edilebilirse de, uluslararası dengelerden yararlanmak isteyen ve Batı ile ittifakını Sovyetler Birliği'ni dengelemek adına önemli gören bir Türkiye söz konusudur. Ancak bundan sonraki süreçte dengeleme gayretinde olan değil, Batı adına bölgesel politikalar izleyen bir Türkiye söz konusudur. Bunun sebebi ise Türkiye'nin katıldığı NATO ittifakı içinde Batılı devletleri tek bir hedef etrafında birleşmiş gibi görmesi olmuştur. DP yönetimindeki Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın neredeyse son günlerine kadar müttefik devletlerle birlikte hareket ederken, diğer yandan Almanya ile ticaretini sürdürebilmiştir.

“Devletlerin ebedi dostları ve düşmanları yoktur, çıkarları vardır”⁷⁰ prensibinin tamamen göz ardı edilmesi ilişkilerin mutlaklaştırılması gibi bir sonuç doğurabilmektedir. Uluslararası ilişkilerde ittifaklar hiçbir zaman Katolik evliliği gibi olmamaktadır. Kimlik aktörlerin karşılıklı etkileşimi üzerine inşa edilir.⁷¹ Türkiye NATO ittifakına kabul edilmekle Batı camiasının ebedi dostu olmadığı gibi, Batılı devletler de Türkiye için ebedi müttefikler olmamışlardır. Batılı devletleri bir amaç etrafında birleşmiş gibi gören Türkiye, İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletlerin sömürgecilik sonrası nüfuz alanlarını koruma politikaları ile ABD'nin küresel politikaları arasındaki çelişkileri görememiştir. Bu durum, 1956 yılındaki Süveyş Krizi'nden sonra Batılı devletlerin farklı iştihaklarla ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nihai olarak Türkiye DP döneminde içinde bulunduğunu düşündüğü Batı camiasına askeri ve ekonomik anlamda daha bağımlı hale gelmiştir. DP'nin son döneminde çok yönlü bir dış politika arayışı hâsıl olsa da, Batı ile ilişkilerini mutlaklaştırması Türkiye'nin manevra alanını kendi eliyle kısıtlaması sonucunu ortaya koymuştur. Türkiye'nin bu bağımlılıktan kurtulmak gibi bir çabasının DP sonrası dönemde de ne kadar söz konusu olduğu tartışmalıdır. Zira Menderes döneminden itibaren ABD'den alınan yardımların tek taraflı bağımlılık yaratması, yerli sanayinin geliştirilmesinde hantallığa neden olurken, örneğin yerli silah sanayinin gerçekleştirilmesi için ABD'nin 1975'teki ambargosunu beklemek gerekecektir. Tek yönlü olarak geliştirilen bu ilişki biçimi sadece yardım bağımlılığını artırmamış, dış politikada da bağımsız politikalar izlenmesini güçleştirmiştir. Türkiye 1964 yılında garantör ülkelerden birisi olarak Kıbrıs'a müdahale etmek istediğinde Johnson Mektubu ile karşılaşmış ve bu durum Batılı devletlerle kurduğu asimetrik ilişkinin bağımsız politikalar izlemek istediğinde karşısına ne gibi zorluklar çıkarabildiğini göstermiştir.

Yalnızca NATO gibi kapsamlı askeri ittifak ilişkilerine değil, bir devletle herhangi bir konuda yapılan anlaşma veyahut geliştirilen ilişkilere olduğundan fazla anlam yüklenmesi, devletin kendi kimliğini bu ilişkiler üzerinden tanımlaması, uzun vadede dış politikayı olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla dış politika kararlarında öncelikle kendi ulusal çıkarlarını merkeze alan ve muhatapları tarafından kabul gören bir kimlik tanımlamasıyla hareket edilmesi daha sağlıklı ve rasyonel sonuçlar doğurmaktadır.

⁷⁰ “Lord Palmerston” kuralı olarak da bilinen bu ifadenin aslı “İngiltere'nin ebedi dostları ve düşmanları yoktur, değişmez çıkarları vardır” şeklindedir. Çıkar merkezli yaklaşımı yansıtan bu ifadeler, Realizmin temel prensiplerinden biri halini almıştır. Bkz.: <https://history.blog.gov.uk/2016/04/07/lordpalmerston/> (13.07.2017).

⁷¹ Yıldırım, Bilal, Türk Dış Politikasında Yeni Taz-ı Siyaset: Orta Doğu'da Çok Boyutlu Politika'dan Asabiye Politikasına, Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 1, Mayıs-2014, ss. 57-79, s. 59.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, *Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975*, C. Hurst & Company, Londra, 1977.
- Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.
- Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. Baskı, Lotus Yayınları, Ankara, 2008.
- Avcı, Meral, *The Importance of Chrome in the Historical Context of the Turkish-German Relations between 1933 and 1945*, *ESBA Dergisi*, Ocak 2016, Cilt: 7 Sayı:1, ss. 55-64, http://www.esbadergisi.com/images/sayi12/the_meaning_of_chrome_meral_avci.pdf (17.12.2017).
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Baban, Cihad, *Türk - Amerikan İşbirliği ve Orta Doğu*, *Akis*, Sayı: 8, 3 Temmuz 1954.
- Balcı, Ali, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bilge-Criss, Nur, *Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu*, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 34, Yaz, 2012.
- Bozdağlıoğlu, Yücel, *Turkish Foreign Poicy and Turkish Identity, A Constructivist Approach*, Routledge, New York & Londra, 2003.
- Bölme, Selin M., *İncirlik Üssü, ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 34, Yaz, 2012.
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
- Esmer, Ahmet Şükrü, *Dış Siyasetimize Gelince*, *Akis*, Sayı: 4, 5 Haziran 1954.
- Gönlübol, Mehmet v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990*, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.
- Gözen, Ramazan, *Patterns in Turkish Foreign Policy Behavior Towards the Middle East*, *Foreign Policy*, Sayı: 19, 1995.
- Hanioğlu, Şükrü, “Orta Doğululuk”tan “Batılılık”a Kimlik Serüvenimiz, *Sabah*, 07.05.2017.
- *The Young Turks in Opposition*, Oxford University Press, New York & Oxford, 1995.
- Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations*, *Foreign Affairs*, Sayı: 72, 1993.
- Kazancıgil, Ali, “The Ottoman-Turkish State and Kemalism”, *Özbudun*, Ergun (Der.), *Atatürk: Founder of a Modern State*, C. Hurst & Company, Hamden Archon Books, Londra, 1981.
- Kennan, George F., *The Sources of Soviet Conduct*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, (05.05.2017).
- Kılıç, Altemur, *Turkey and the World*, Public Affairs Press, Washington, 1959.
- Kürkçüoğlu, Ömer, “Çoklu Bir Dış Politika İzleyebilecek Birikim ve Maharet Dışışlerinde Var”, Özdal, Habibe (Der.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Cilt I, USAK Yayınları, Ankara, 2009.
- *Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suna Karşı Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
- Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Londra & New York & Toronto, 1961.

- Özcan, Gencer, “Ellili Yıllarda ‘Dış’ Politika”, Kaynar, Mete Kaan (Der.), Türkiye’nin 1950’li Yılları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Reiter, Dan, Learning, Realism and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past, World Politics, Cilt 46, No: 4, 1994.
- Robins, Philip J., Turkey and the Middle East, Council on Foreign Relations Press, New York, 1991.
- Sever, Ayşegül, Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- Tunçkanat, Haydar, İkili Anlaşmaların İçyüzü, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin Orta Doğu Politikası 1950-1960, History Studies, Orta Doğu Özel Sayısı, 2010.
- Yıldırım, Bilal, Türk Dış Politikasında Yeni Tarz-ı Siyaset: Orta Doğu’da Çok Boyutlu Politika’dan Asabiye Politikasına, Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 1, Mayıs-2014.
- Yiğittepe, Levent, NATO Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri, Cinius Yayınları, İstanbul, 2017.
- Zorlu, Fatin Rüştü, Türk-Amerikan Dostluğu, Akis, Sayı: 8, 3 Temmuz 1954.
- A Report to the National Security Council - NSC 68, President’s Secretary’s File, Truman Papers, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents-/pdf/10-1.pdf, (10.05.2017).
- “Afrika-Asya: Bandung’ta Mücadele”, Akis, Sayı: 50, 23 Nisan 1955.
- Cumhuriyet, 27.06.1945; 01.06.1950; 19.02.1952.
- Milliyet, 27.07.1950; 16.10.1951.
- <https://history.blog.gov.uk/2016/04/07/lordpalmerston/> (13.07.2017).
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc037/kanuntbmmc037/kanuntbmmc03706427.pdf (02.03.2017).